

A tarka színek szerepe a könyv külső köntösén. A könyv optikus jeleket hordozó lapok összessége, melynek szoros tárgyi meghatározottsága és a tábla, fedél- vagy borítéklap által képviselt külső térbeli zárttsága van. Éppen a lapoknak ez az egy tárggyá való összekötése az, ami a jellegzetes külső könyvszerűséget meghatározza és a zárt alkatú könyvet minden más nyomtatvány lazaságával és nyíltságával szemben élesen megkülönbözteti. A fedél valóban nemcsak átfogja, óvóan bezárja és összefogja a könyv lapjait, hanem azokkal együtt alkotja a könyv anyagi és tárgyi valóságát.

Kifelé és külsőleg a könyvet mint tapasztalati tárgyat és sajátos kialakítottságú anyagi valóságot: a köntöse képviseli. A könyv külső, határoló felületén mindig bizonyos alaki és anyagi-minőségi meghatározottságok ömlenek el. Ez utóbbiak közül a legfontosabb szerep kétségkívül a színeket illeti meg.

A külső köntös színének kérdése alapján más természetű, mint a könyv belsejéé. Ez utóbbinál a jelentéstolmácsoló optikus jelek lehető legkönnyebb felfoghatóságáról van szó s színesztétikai mozzanatok csak igen szűk korlátok közt érvényesülhetnek. A könyv exteriőrén: védően határoló és azt kialakítottságában mintegy művészi valóságként is megjelenítő külső régiójában viszont csak alárendelt szerepe lehet a jelölésre legalkalmasabb fehér-fekete színek megvilágítási különbségének. Más oldalról azonban annál tágabb tere nyílik a színek tetszőleges alkalmazásának, még pedig mind a könyv tárgyi valóságát hangsúlyozottan kiemelő, mind szellemi jelentését a színek érzelmi veledőjével összekapcsoló — e tekintetben már művészi — színhasználat terén.

A könyv köntösének színe kétféle természetű: esetleges, vagy céltudatosan alkalmazott lehet. Az első nem más, mint az éppen alkalmazott külső határoló lap anyagának a színe. A másodiknál, vagyis a céltudatos színalkalmazás eseténél az anyag általában alárendeltebb szerepű: mint bizonyos színminőség jön számításba, kerül felhasználásra.

A könyv külsejének művészi kialakításával összefüggő, sokrétű és különböző természetű optikai kérdések között elsőrendű fontosság illeti meg a fedelet alkotó anyagok tapintási és színesztétikai, valamint látásérzeti kapcsolatát. Nyomatékosan kell hangsúlyoznunk, hogy a könyv köntösének a színe sohasem mint merő felületszín, hanem mindig mint valamely anyag színe vagy színezete jön tekintetbe s merő színként szemlélve is csak mint a könyvre érzékileg és érzelmileg is rámutató tényező nyilatkozik meg.

A színek alkalmazásában bizonyos célszerűségi és esztétikai korlátok érvényesülnek. Így elsősorban is a fedél természetes rendelteté-

sére: az enteriőrt befoglaló és védő mivoltára kell tekintettel lennünk. A célszerűségi szempont erős, tartós és tisztán maradó fedelek és borítékok alkalmazását teszi szükségessé. E célszerűségi kívánalomnak nyilván a fekete felé hajló semleges szürke színek, de még inkább a barna szín telített árnyalatai felelnek meg.

Tekintetbe kell vennünk az egyes anyagok tapintási, fényelnyelő, tükröző és fényszóró tulajdonságait is. Lényegesen eltérnek egymástól a csiszolt, fémes, üveges, bársonyos, bolyhos, selymes, vagy a likacsos, szálkás, rostos, recés és érdes felületek színeződései. Meghatározott kialakítottságú anyagi felületnek sajátos, minőségileg egyenértékű színek felelnek meg. Ilyen anyagok természetes színét nem tanácsos megváltoztatnunk; vagy ha már megváltoztattuk volna: úgy telítettségi fokozatokat eltolnunk. Éppen az anyag tapintási úton is ható felszíni alkata az, ami csak meghatározott irányú „színhangolódot” tesz lehetővé. A papír az az anyag, mely a színeket szinte kivétel nélkül természetes könnyedséggel hordozza.

A színeket a könyv külső köntösén részben öncélúlag, mint elemi esztétikai tényezőket, részben pedig mint tárgyi valóságuk iránti érdeklődés felkeltésének szenzációgerjesztő eszközét használjuk. E két szempont magasabb fokon összeolvad s mint bizonyos önálló rangú művészi valóság alakító tényezője nyilatkozik meg. A művészi megalkotottságú könyv külső tetszetőssége, választékossága, alakja és anyagi mivoltának összehangoltsága mély hangulati megfelelést tükröz az általa hordozott szellemi tartalommal. Kiemeljük, hogy a könyv művészi valóságának a szín még a legegyszerűbb esetben sem kizárólagos, csupán egyik esztétikai tényezője, mondhatnók felépítő és megjelenítő eleme. A továbbiakban ez elemi szerepében világítjuk meg.

Bármilyen színű lehet valamely könyv külső köntöse, hiszen a színadás egyéni választásunk önkényétől függ. Azonban mégsem közömbös, vajjon milyen színűvé alakítottuk ki a könyvet. Ugyanis a könyv külső, formai meghatározottsága (nagysága, alakja, testessége, egyszerűen plasztikus kialakítottsága) és anyaga, valamint szellemi természetete többé-kevésbé — bár nem döntő módon — összefüggnek a szín minőségével. E vonatkozásban a színek sajátos kísérő hangulatát és érzelmeltő hatását kell mindenekelőtt figyelembe vennünk. Ezzel tulajdonképpen azt mutatjuk ki, milyen érzékmögötti hatás nyilvánul meg a színminőségek által.

A goethei színek pluszoldala (sárga, piros-sárga, sárgáspiros) elevenen és lendítően, minuszoldala (kék, piros-kék, kékespiros) sóvárgóan és lágyan hat. A sárga meleg, derűs, ösztönző és szétáradó; a kék viszont hideg, távoli, üres és szomorú szín. A piros magasfeszültségű és beteljesült. A kékespirosban és a piros-kékben mély, belső nyugtalan-

ság lüktet. A sárga és a kék vegyületén: a zöld színen béke és egyensúly ömlik el.

Azonban nemcsak az egyes alapszínek mutatnak bizonyos jellemző alapsajátosságokat: egy-egy szín árnyalatai és átmenetei is az érzéki és hangulati minőségek szinte kimeríthetetlen gazdagságát tükrözik. Így beszélhetünk finom, nemes, könnyed, lomha, alantas, súlyos és visszataszító színekről egy-egy alapszínen belül. A telítettségi fokozatoknak is nagy jelentőségük van. Ez értelemben az inkább fehérrel vegyített magas színek zártak, hűvösek és szétfolyóak. A feketétől átítatott mély színek viszont barátságosak, melegék és tömör csendűek.

Az sem közömbös, vajjon milyen idomú felületen ömlik el a szín. Körben a kék elmélyül, háromszögben a sárga sárgábban hat, párhuzamos oldalú négyszögben a piros feszültebben lobog. A színes vonalak fokozottan kifejezik a gömbölyűségben és hajlékonyságban rejlő meleget. Az egyenesek hidegséget, és a tört, szaggatott vonalak hevességet, indulatosságot tolmácsolnak.

A színek sajátos hangulatkisugárzó tulajdonságával függ össze, hogy mind szenzációkeltésre, mind jelképes, művészi érzelem kifejezésre alkalmasak a könyv külső köntösén alkalmazva. Természetesen tekintetbe kell vennünk az egyéni színfogékonyságot is. Másképpen reagál a színekre a vizuális típusú, a kezdetleges, a műveletlen, a magas műveltségű és kifinomult ízlésű ember.

Hogyan alkalmazzuk tehát a könyvművészetben a színeket? Elsősorban természetesen az anyag igényeit kell honorálnunk. Az anyag sohasem passzív s önkényesen, tetszőlegesen felhasználható valami, amiből azt csinálhatunk, amit csak akarunk. Az anyag követelményeihez alkalmazkodva mindíg szerves műalkotás kerül ki a művész kezéből. Vannak komoly és ünnepélyes, kényes és előkelő, közömbösen semmitmondó, valamint könnyed és közvetlen tapintású és színű anyagok (bőr, selyem, vászon, papír stb.).

Igen fontos, hogy a színezet ne mondjon ellen a könyv külső és belső célszerűségének. Hiszen a könyv sohasem önmagában vett valóság: a használó, olvasó emberre utal, s akkor létezik igazán, ha a használó sajátos módon összefügg, egybekapcsolódik vele.

Végül a könyv lényegének: az általa hordozott nem érzéki tartalomnak, a szellemi jelentésnek is kisugározva hatnia kell a külsőre, annak szerkezeti és érzéki-tapasztalati valóságára. Az a követelmény, hogy művészi kialakítottságában: színében is valamiképpen a külső pszichogramma legyen a belsőnek.

Különösen az utóbbi követelmény kielégítésében áll szinte határtalan sok lehetőség a könyvművész rendelkezésére. Fontos, hogy amit

a könyv belsőleg kifejez, azzal a szín valamiképp lényeges: jelképi és hangulati összefüggésben álljon. Különösen költői műveknél lehet a külső érzéki és a belső, érzelmi színezet összefüggését megteremteni. Ámde nemcsak itt, hanem bármilyen más érzelmenélküli szellemi tartalmú műnél is ki lehet fejezni színekben a szellemi tartalom valamely minőségét: így pl. zártságát, megkülönböztettségét vagy könnyedségét.

A könyv köntösének színe jelentős szerepet játszik bizonyos számú könyvek rendezett egészében: a könyvtárban is. Mint ahogy nem közömbös, milyen nagyságú és vastagságú könyveket helyezünk el egymás mellett a polcsorokon: úgy tekintetbe kell vennünk bizonyos mértékig a színeket is. Az ellentétes színek és díszítések összehangolására törekedve, mind komoly és ünnepélyes, mind nyájas és vidám könyvtár-enteriőrök alakíthatók ki.

VARGA SÁNDOR FRIGYES.

A röpirat. SZILY KÁLMÁN „*A magyar nyelvújítás szótára*“ -ban (Bp. 1902) említi, hogy KUNOSS ENDRE 1835-ben kiadott *Gyalulat, vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, melyek... a' magyar beszédben... használtatnak* című magyarító szótárában „a flugschiftra még nem ismert magyar szót, noha (Jelenkor, 1832 : 424) megvan már a röpkéirat“ HELMECZYTŐL. SZILY ugyanitt azt írja, hogy SÁNDOR ISTVÁN *Toldalék a Magyar-Deák Szókönyvhez* (1803) a broschurt „vakarékkönyv“-nek fordítja. A röpirat szót SZILY 1838-ban szótározza a *Magyar- és Német zsebszótár, közre bocsátá a Magyar Tudós Társaság*“ c. mű nyomán. (SZILY i. m. 279. l.) KUNOSS állítását már a Sándor István-féle adat is erősen kétségessé teszi, különösen, ha meggondoljuk, hogy a XVIII. század második felében milyen töméntelen sok röpiratot hoztak be egyrészt külföldről, másrészt, hogy nálunk is mennyire elterjedt „műfaj“ volt! Panaszkodik és botránkozik is ekként a kor lelkiismerete, ALEXOVITS VAZUL pálos atya — írván —: „Elborította, szerelmes atyámfia, Édes Hazánkat egy egész tengere a kereszténytelen *Brozsuráknak*“ (!) ... (*A könyvek' szabados olvasásáról*... Pest, 1792. 7—8. l.)

Így aztán nem is csoda, ha XVIII. századi nyelvünkben a pamfletnek több magyarításával találkozunk. Ilyen többek között a Batsányi-féle meghatározás: a „*serkentő levél*“. Az ú. n. kassai *Magyar Museumban* BESSENYEI propagatív munkáiról ír így: „Hasonló szándékkal és igyekezettel írta Bessenyei a' Magyar Nézőt, és a' Magyarság *serkentő Levelet* is; melly két kis darabjával mind szép elméjének, mind fő-képpen Magyar Nemzete' és Nyelve' hasznán fáradhatatlanul szorgalmatoskodó nemes szívének, minden igaz Hazafiak előtt örök betsületet szerzett“. (115. l.) — A röpirat ősei közül érde-